

TRACTATUS LOGICO-PHILOSOPHICUS – CONTRADICȚII INTERNE, EXTERNE ȘI PROBLEME DE TRADUCERE

IULIAN GRIGORIU

În acest articol îmi propun să explorez o serie de termeni logico-ontologici din *Tractatus Logico-Philosophicus*¹ (denumit TLP în continuare). Dificultățile care apar țin de diferite tipuri de contradicții pe care le am în vedere. Folosirea conceptelor din TLP (începând cu termenii primari și continuând cu ceilalți, derivați sau aflați deja în uzul filosofilor) depinde de:

A) Interacțiunea straturilor (logică, ontologie, gnoseologie, filosofia matematicii etc):

– felul în care se instituie și se structurează ideile lui Wittgenstein generează confuzii și contradicții interne; termeni primari apar pe tot parcursul TLP, de aceea împărțirea curentă a opului în diferite domenii filosofice nu simplifică abordarea;

B) disputa dintre interpretările directe, nemijlocite, așa-numite *tradiționale* și altele *netradiționale*, ținând de o viziune asupra întregii filosofii wittgensteiniene (FW în continuare) conduc la contradicții care depășesc cadrul TLP;

C) Edițiile TLP și traducerea din limba germană în engleză, franceză, română conduc la interpretări diferite (chiar opuse!), ceea ce m-a făcut în multe situații să apelez la traduceri proprii².

Contradicțiile interne, externe și cele generate de traduceri interacționează, ceea ce complică până la ilizibil decelarea unui sens al TLP.

Exegeții de tip *tradițional-doctrinar* consideră că afirmațiile lui Wittgenstein trebuie tranșate, lămurite, precum în cazul unor conjecturi matematice, altfel mersul filosofic rămâne tributari unei situații inacceptabile. Poziția adoptată față de termenii de bază

¹ Publicat în germană în 1921 și apoi tradus în engleză un an mai târziu, de către C.K. Ogden și având consultant pe F.P. Ramsey.

² Consult edițiile: în limba română, *Tractatus logico-philosophicus*, traducere, cuvânt introductiv și note de Alexandru Surdu, Ed. Humanitas 1991 (TLP 1991), și *Tractatus Logico-Philosophicus*, traducere din germană de Mircea Dumitru și Mircea Flonta, *Notă istorică și În ajutorul cititorului* de Mircea Flonta, note de Mircea Dumitru, Ed. Humanitas 2001 (TLP 2001); în engleză, *Tractatus logico-philosophicus*, trad. C.K. Ogden, 1922 (TLP 1922), ediție republicată Routledge: Londra, 1981, publicat inițial ca *Logisch-Philosophische Abhandlung*, cu varianta în limba germană apărută inițial în „Annalen der Naturphilosophische” Vol. XIV, 3/4, 1921 (TLP 1921) și *Tractatus Logico-Philosophicus*, trad. D.F.Pears și B.F. Mc. Guinness, London Routledge and Kegan Paul, 1961 (TLP 1961); în franceză *Tractatus logico-philosophicus*, urmat de *Investigations philosophiques*, trad. din limba germană de Pierre Klossowski, introducere de Bertrand Russell, collection Tel, Gallimard, 1961 (TLP 1961 fr.); în germană, *Tractatus Logico-Philosophicus*, urmat de *Tagebücher 1914-1916* și *Philosophische Untersuchungen*, în „Schriften 1”, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1969.

se reflectă decisiv asupra traducerilor din limba germană și a sensului TLP. Dar ea presupune o vedere de ansamblu asupra întregii filosofii wittgensteiniene, așadar, opțiunea pentru un anumit tip de lectură. În ciuda faptului că par provizorii, conceptele lui Wittgenstein sunt metafilosofice și au darul de a depăși și de a asuma contradicțiile și aparentul relativism.

CONTRADICȚII EXTERNE. PROGRAME DE LECTURĂ: *LECTURĂ FERMĂ ȘI LECTURĂ TRADIȚIONALĂ*

Interpretarea *Tractatusului* tinde să devină parte a unor teorii de lectură pornind încă din stadiul traducerii din limba germană în engleză, franceză, română etc.

Astfel de teorii se poziționează față de ontologie, logică, teoria reprezentării, metafizică, dar și față de diverse „surse” ale *Tractatusului*: Platon, Aristotel, Kant, Leibniz, Schopenhauer, precum și Boltzmann, Hertz, Helmholtz, Riemann, ori Russell, Frege ș.a; totodată, în funcție de faptul că filosofi ulteriori, unii cu concepții paralele interpretează, ori preiau, asimilează pe Wittgenstein, se ridică și problema continuității sau discontinuității filosofiei wittgensteiniene.

Cei care se exprimă asupra TLP și apoi asupra filosofiei lui Wittgenstein în genere, sunt primii editori, traducători, apropiați, foști studenți ai lui Wittgenstein, biografi, exegeți: Ogden, Ramsey, Pears, McGuinness, Anscombe, von Wright, Moore, Weissmann, Rhees ș.a, apoi Black, Stenius, Bernays, Kreisel, Dummett, Monk, până la pleiada de interpreți ce urcă până în zilele noastre (McGinn, C. Diamond, P. Frascolla, J. Bouveresse, M. Marion, E.H. Reck, C. Wright, A. Kenny, D.G. Stern, P. Maddy ș.a. – e vorba de mai puțin de o sută de ani de receptare!).

În tot acest cadru deosebit de solicitant se detașează o concepție despre modul în care trebuie abordat TLP, în contextul întregii filosofii wittgensteiniene, și anume, „the resolute reading”, cu sensul de *lectură netradițională*. E vorba de o abordare programatică asupra exegezei tractariene, termenul fiind înaintat pentru prima oară de Thomas Ricketts în 1997³. Inițiatorii și susținătorii săi sunt Hide Ishiguro, Brian McGuinness, Rush Rhees, Peter Winch, Cora Diamond, James Conant⁴ și alții.

Există mai multe caracteristici ale unei lecturi „netradiționale”, „nedogmatice” spre deosebire de una așa-zis „tradițională”, „doctrinară”. Iată câteva idei pe care le rezum pe considerent că valorizează în întregime spiritul filosofiei lui Wittgenstein (FW)⁵:

– intențiile autorului diferă de conținutul lucrărilor sale; între TLP și „filosofia târzie” există o continuitate de preocupări, așadar nu avem de-a face cu obiective „timpurii” și „târzii” în FW, ceea ce poate duce la o lectură deschisă; cititorul poate continua pe autor până la elucidare sau non-sens; însuși non-sensul are virtuți elucidatorii; critica,

³ Thomas Ricketts. *Metaphysics and Nonsense: On Cora Diamond's The Realistic Spirit*, în „Journal of Philosophical Research” nr. 22, (pp. 57-73), 1997, p. 64.

⁴ James Conant, *Wittgenstein's Later; Criticism of the Tractatus*, în „Wittgenstein: The Philosopher and his Works”, pp. 172–204, (editori) A. Pichler, S. Säätelä, Frankfurt a.M., ontos verlag, 2006.

⁵ În ciuda oricărui program de lectură, consider că cititorul, exegetul, cercetătorul nu trebuie să vină cu păreri preconcepute, cu idei despre ce „trebuie” și ce „nu trebuie” să facă pentru a „urca scara” TLP, putând să preia ceea ce consideră un câștig de sens de la adepții tuturor teoriilor, pentru a ajunge la o înțelegere a caracterului propriu al dezvoltării FW și la o reconstrucție corespunzătoare.

auto-critica sau răsturnarea teoriilor e iminentă, chiar necesară, trasând o cale în filosofie cu aer enigmatic, inițiativ, în spiritul FW; dacă n-ar exista continuitate, nici efortul de a „dezlega” TLP nu s-ar mai justifica; situația FW se reflectă asupra filosofiei în genere, devenind o metafilosofie;

– disputa dintre adepții interpretării ferme și criticii lor consideră ca moment determinant, penultima propoziție a TLP, 6.54:

„Meine Sätze erläutern dadurch, dass sie der, welcher mich versteht, am Ende als unsinnig erkennt, wenn er durch sie—auf ihnen—über sie hinausgestiegen ist. (Er muss sozusagen die Leiter wegwerfen, nachdem er auf ihr hinaufgestiegen ist.) Er muss diese Sätze überwinden, dann sieht er die Welt richtig.” (TLP 1921)⁶.

– propoziția 6.54 e interpretată astfel de James Conant: „...în TLP 6.54, autorul nu cere cititorului să recunoască toate propozițiile ca nonsensuri. Mai degrabă cititorului i se spune că toate propozițiile din TLP care îi servesc ca elucidare, clarificare, sunt în măsură să servească scopului lor numai prin intermediul cititorului, eventual (printr-o muncă progresivă asupra traseului traversând cartea) recunoscându-le ca lipsite de sens. Acest lucru lasă deschis pentru un cititor netradițional să pretindă că nu orice propoziție din carte constituie un tronson de discurs elucidatoriu ...”⁷, mai exact, treptele scării sunt alcătuite numai din acele afirmații care trebuie depășite;

– TLP nu conține o schemă după care un lucru (propoziție, stare de lucruri) face sens sau non-sens; nu există un moment în care teoria TLP să fie asimilată, sau un traseu unic, fie chiar pe aceeași „treaptă”; totuși, un sens de „înaintare” există;

– nu e vorba de o înțelegere a TLP, ci de o asimilare și un traseu; lectura netradițională nu solicită cititorului să înțeleagă tratatul și apoi să aplice propoziția 6.54; nu se propune un anumit model de lectură, ci se trasează expectative, moduri cum *nu* trebuie citit TLP;

– TLP nu vine cu doctrine de fond, teorii, ci preponderent cu o activitate de elucidare, o „gândire directă”, „până la capăt” a subiectelor abordate⁸; nu e vorba atât de a înțelege afirmațiile autorului (găsind criterii de semnificație ale propozițiilor), cât a înțelege ce urmărește autorul⁹; afirmațiile TLP nu se împart în relevante și nerelevante, primele transportând „intuiția inefabilă” că cititorul are puterea de a pricepe, chiar dacă autorul nu o poate „exprima”;

– se respinge ideea (proprie cititorului tradițional) că în TLP există mai multe soiuri de nonsensuri, cu forme logice specifice sau un non-sens esențial; non-sensul nu se creditează pe considerente de verificabilitate, bipolaritate, forme logice bine formate,

⁶ „Propozițiile mele servesc drept clarificări în felul următor: cine mă înțelege le recunoaște în cele din urmă ca fiind lipsite de sens, atunci când le-a folosit – ca trepte – să urce pe ele, deasupra lor. (El trebuie, ca să spunem așa, să arunce scara după ce a urcat pe ea).” (Același sens se păstrează și în traducerea românească din 1991, 2001).

⁷ James Conant, 2006, p. 179. A se vedea și J. Conant, *The Method of the Tractatus*, în „From Frege to Wittgenstein: Perspectives in Early Analytic Philosophy”, (ed.) Erich H. Reck, OUP: Oxford, pp. 374–462, 2002.

⁸ Conant 2006, p. 175.

⁹ Pentru a fi în măsură să dăm conținut ideii că suntem capabili să înțelegem angajamentele unei astfel de teorii, un comentator trebuie să rețină că există un sens destul de substanțial în care putem ajunge să „înțelegem” propozițiile care „explică” teoria, în ciuda faptului că suntem chemați în cele din urmă să recunoaștem aceste propoziții ca *nonsensuri*, susține Conant, 2006, p. 174.

sau altele oarecare în care o afirmație este considerată intrinsec non-sens din cauza propriei logici interne sau structuri conceptuale;

– un cititor netradițional adoptă ca strategie constituirea unei părți a *scării* menită a fi urcată și ulterior aruncată, decât varianta obstinată de a arunca *scara*;

– notațiile logice, formalismul TLP au un rol în elucidarea filosofică, care concurează, e o alternativă la evidențierea caracterului de non-sens a TLP; nu e vorba ca formalismul să reflecte anumite cerințe guvernate de o anumite sintaxă, după care se hotărăște ce e permis, ce funcționează sau nu, jocul formalist și reprezentationist e deschis, liber, ascendent;

– nu există o ascensiune unică a scării; fiecare treaptă elucidatorie se depășește atunci când e asimilată ca non-sens, mai exact când se consimte că înțelegerea inițială, originară, nu a fost suficientă și asta, nu prin argumente-forță ci prin altele, de tip inițiativ, transformare-interioară; drumul e anevoios, nu e unic și presupune muncă personală cu textul, un timp consumat¹⁰;

– non-sensul poate fi elucidator, în spiritul reprezentationismului propozițional, a formalismului simbolic ce arată, nu se vorbește despre el, a demascării teoriei tipurilor care nu e numai inutilă, ci și imposibilă; TLP caută acea abordare a problemelor filosofice prin înfățișarea evidenței lor care expusă abrupt, în stil wittgensteinian, frizează lipsa de sens;

– o seamă de variante de reconstrucții și idealizări, aparent incompatibile (realism, idealism, solipsism, constructivism, atomism, holism etc.) nu sunt considerate incompatibile sau concurente în a ocupa aceeași „treaptă” a scării, ci doar etape transgresabile; debaterile cu privire la abordările contrare (de tipul primordialității *propoziției* sau a *constituenților săi* sau *realism-antirealism* etc.) se relaxează și se elimină pe parcurs;

– Conant propune trei sau patru tipuri de variante a „treptelor”. O astfel de abordare presupune în paralel clarificarea celor mai mulți termeni primari ai TLP, în virtutea unei perspective deschise, netradiționale:

A) un prim șir de propoziții care sintetizează și trasează o „linie de gândire” a TLP, ca exemplificare a unor trepte de urcat; presupune o varietate de reconstrucții, traseul nu e unic și nu e complet, afirmațiile se pot ramifica, specifica, o afirmație de tip realist poate fi înlocuită de alta opusă; firesc, de vreme ce treptele vor fi aruncate ulterior, ele figurează ca „angajamente aparente”, „ispite filosofice” cum că „autorul l-ar ajuta pe cititor să depășească obstacolele”.

B) dacă prima listă e formată din afirmații la care cititorul trebuie cu timpul să renunțe, a doua e din afirmații la care inclusiv Wittgenstein va renunța sau le va critica mai târziu în mod direct: „a analiza o propoziție”, „a rezolva complet o problemă”, „a elimina reziduurile metafizice”; în aceeași categorie intră încrederea sa în formalism, că

¹⁰ „Că acest fel de timp și efort poate fi necesar pentru a urca scara, este una dintre caracteristicile fenomenologiei unei munci serioase cu cartea pentru care o lectură fermă urmărește să facă dreptate. Una dintre contestările pe care cititorii pot să o aibă asupra unei lecturi tradiționale este că ei fac procesul de asimilare și de învățare mult mai ușor decât este în realitate. Un mod ușor viclean de a pune această problemă ar fi după cum urmează: în conformitate cu cititorii netradiționali, *Tractatus* este mult mai mult decât pare – un sfert de secol de angajare intensă cu textul (judecând cazul meu) nu pot constitui un timp suficient pentru ca un cititor să poată pretinde că a urmat o ascensiune unică a scării. Acest caracter aparent fără sfârșit în sarcina de a lucra cu textul este unul din aspectele pentru care cititorii netradiționali sunt îndreptățiți să considere că există o similitudine importantă între *Tractatus* și *Cercetări*” (Conant 2006, p.181, nota 11).

există o formă logică comună și generală a propozițiilor, logicismul, că notațiile propuse de el sunt absolut clare, încrederea sa în simbolul lui Sheffer și în simbolul său N, formalismul termenului general al unui șir de forme privit ca variabilă, construcția formei generale a numărului natural, depistarea non-sensurilor prin mijloace formale, încrederea în puterea logicii de a clarifica; pe această listă se află și filosofia matematicii din TLP; această listă nu mai include variante, ci elemente dogmatice; vorbim de două atitudini ale unui cititor netraditional: fie asimilează lista a doua primei liste, fie ea va fi transgresată în filosofia mai târzie, începând cu *Philosophical Investigation* (PI) și prin aceasta, ea nu consfințește o răsturnare, ci o continuitate a proiectului filosofic din TLP!¹¹

C) următoarele variante de liste consider că țin de o viziune asupra întregii filosofii wittgensteiniene, cu nuanțarea și continuizarea ideilor timpurii în idiomul celor târzii; tensiunea, „dialectica” dintre continuitate-discontinuitate ține de un paradox tipic: încercarea de a elimina, apoi de a evita metafizica naște un anume tip de filosofie care în mod paradoxal o înglobează, odată cu uzul unor termeni ca: „ordine”, „formă”, „vag”, „precis”, „sens”, „limbaj”, „utilizare”, „evidență”, „filosofie”, „teorie”, „gândire”, „problemă”, „reprezentare”, dar și „toți”, „orice”, „trebuie”, „adevăr”, „demonstrabilitate”, „număr”, „generalitate”, „variabilă”, „posibil”, „rezolvare” și alții, cu aspirația spre claritate-clarificare, reflex al filosofiei timpurii.

Există și aici idealizări, limite neclare între liste, poate chiar dispute inutile; a adera la acest mod de lectură consider că e cea mai antidogmatică variantă de abordare a TLP.

REPERE ALE SENSULUI ÎN TLP

Reperetele sensului în TLP din perspectiva unui „traseu” de urmat sunt și cele pentru o continuitate a filosofiei wittgensteiniene în genere. Am în vedere *realismul intensional*, un concept cu valențe ontologice și conceptul de *reprezentationism*, cu valențe empirice, explicative, gnoseologice.

Realismul intensional nu presupune o lume independentă de subiect, ci una determinată transcendentă, ca posibilitate, care poate suporta felurite reprezentări¹²: formale, logice, gramaticale. Sensul unei propoziții nu rezidă într-un fapt exterior, ci propoziția își arată sensul, după cum afirmă Wittgenstein. Realismul intensional e preocupat de caracterul modal al elementelor sale, făcând distincție între „p” și „A crede că p”.

Frege este adeptul unui același tip de realism și pune o logică intensională, a proprietăților, la bazele aritmeticii, fără să o formalizeze, iar Russell descoperă inconsistența formală a sistemului fregean, propunând *teoria tipurilor* de care Wittgenstein caută să se debaraseze, încercând o întoarcere la Frege de pe poziția unei alte teorii a semnificației pe care o numesc *reprezentationism*. Consider că *reprezentationismul* este un alt concept unificator al întregii filosofii wittgensteiniene. El îmbracă diverse caractere (formal, grafic, ideatic) având ca scop expunerea evidențelor, prin diverse reprezentări sau prin folosirea anumitor tipuri de simboluri (logice, matematice,

¹¹ Din acest motiv se justifică și o filosofie „separată” a matematicii la Wittgenstein, FWM.

¹² Folosesc conceptul de *reprezentationism* pentru a-l deosebi de o simplă teorie a reprezentării. Relația dintre propoziție și realitate este una de reprezentationare, ceea ce presupune un aport (tâlc) filosofic.

muzicale etc.). Filosofia logicii, a matematicii, a limbajului, a naturii (spațiul fazelor din fizică e un tip de reprezentacionism) se pretează la astfel de tehnici, care nu sunt univoce, dar tind să surprindă esența fenomenelor studiate. Wittgenstein urmează unei tradiții în acest sens (Leibniz, Kant, Hertz), în TLP cu accente logiciste, spre a face legătura între obiecte și nume, lume și gânduri, fapte și imagini pe baza unei forme logice comune și coerent reprezentacionate.

Obiectele și stările de lucruri tractariene nu sunt apariții extensionale, date de clase sau mulțimi, ci forma lor logică se actualizează (se petrece) în *fapte*, cele care prin excelență alcătuiesc *lumea*. Posibilitatea apariției unei stări de lucruri, obiect matematic, situații de limbaj etc. este predeterminată – are loc într-un Spațiu Logic și ulterior într-un Spațiu Gramatical. Apare o legătură între stări de lucruri (*Sachverhalten*) și fapte (*Tatsachen*), faptul fiind ceva posibil logic (o stare de lucruri) care devine realitate.¹³ Orice este real este mai întâi posibil sub aspect logic, reprezentacional.

Realismul intensional are aspect formal și reprezentacional și majoritatea termenilor cu rol logico-ontologic (*substanța lumii, spațiul logic*) sunt de tip realist-intensional, cu pondere în elaborarea altor concepte specifice filosofiei logicii și matematicii (*forma generală a propoziției, a operațiunii, a numărului natural, a înaintării într-un șir de forme*).

Pe genul acesta de realism se bazează aspectul constructivist al filosofiei generale la Wittgenstein, de la TLP la filosofia așa-zis „târzie”. În virtutea precizărilor privind realismul TLP, aspectul intensional (calitativ, potențial) va fi avut în vedere pe tot parcursul expunerii

ONTOLOGIA APARENTĂ A TLP

Ontologia TLP presupune o serie de termeni: Lume, Fapt, Stare de lucruri (atomară), Obiect, Nume, Propoziție, Formă logică, Substanța lumii, Fapt pozitiv și Fapt negativ, dar și Spațiu logic, Concept formal, Operație, Funcție de adevăr, Număr și alte câteva.

Având în vedere că nucleul TLP este logica (4.21-5.641; 6.1-6.13), debutul TLP are aparența unei ontologi: unii exegeți sunt tentați să creadă că toți acei termeni primari (lume, fapte, stări de lucruri, obiecte) se presupune că undeva există, că e vorba de un realism fizic. Pe parcurs, trimerile la Frege, Russell, Whitehead, creează contextul unui realism de tip metafizic în concepția timpurie a lui Wittgenstein. Toate acestea sunt trepte aparente ale scării TLP.

Primele afirmații au o rezonanță dogmatică, sentențioasă:

1. „Die Welt ist alles, was der Fall ist.” – „Lumea e tot ce are loc (tot ce se petrece)”.
- 1.1 „Die Welt ist die Gesamtheit der Tatsachen, nicht der Dinge.” – „Lumea este totalitate de fapte, nu de obiecte.”
- 1.11 „Die Welt ist durch die Tatsachen bestimmt und dadurch, dass es a l l e Tatsachen sind.” – „Lumea este determinată de fapte, respectiv de toate faptele.”

¹³ Traducerile termenilor primari și consecințele în vederea interpretării TLP vor fi discutate în continuare.

- 1.12 „Denn, die Gesamtheit der Tatsachen bestimmt, was der Fall ist und auch, was alles nicht der Fall ist.” – „Căci totalitatea faptelor determină ce se petrece (are loc), și de asemenea tot ce nu se petrece (nu are loc).”
- 1.13 „Die Tatsachen im logischen Raum sind die Welt.” – „Faptele în spațiul logic constituie lumea.”
- 1.2 „Die Welt zerfällt in Tatsachen” – „Lumea se descompune în fapte.”
- 1.21 „Eines kann der Fall sein oder nicht der Fall sein und alles übrige gleich bleiben” – „Ceva poate să se petreacă sau nu și tot restul să rămână la fel.”

Spre deosebire de Frege și Russell, inițiatorii atomismului logic, Wittgenstein pune la baza lumii faptele¹⁴. Faptele determină ce se întâmplă, ce are loc, ce *este* și, ce nu se întâmplă, ce *nu este*. Faptele alcătuiesc lumea (sunt sinonime cu lumea) și lumea se descompune în fapte (prin analiză logică) sau e alcătuită din fapte (1.2).

Stările de lucruri sunt independente între ele și sunt alcătuite din *combinații de obiecte* aflate în legătură, determinate (cf. 2.03, 2.031, 2.032). Independența lor este precum a indivizilor care nu își pot transmite nemijlocit nici gândurile, nici experiențele sau ca a evenimentelor dintr-un câmp probabilistic. Stările de lucruri d.p.d.v. logic sunt toate permutările posibile dintr-un Spațiu Logic sau toate combinațiile posibile de adevăr.

Această lume nu e separată de subiectul cunoscător, care poate fi și el asimilat domeniului *faptelor*. Subiectul e parte a lumii prin capacitatea sa transcendentală de reprezentare a lumii (de la percepție și senzație la gândire). Gândurile, ca și propozițiile nu explică lumea, ci o reprezintă (sunt izomorfe cu lumea întrunind același cadru transcendental al formei logice): o reflectă cu articulațiile ei necesare, „leagă” obiectele în stări de lucruri care o explică, dar explicația e inerent limitată, oprindu-se la anumite daturi. Lumea are aparență metafizică. Lumea e reflectată, descrisă, reprezentată, de cazurile logice și stările de lucruri posibile. Realitatea obiectelor și a stărilor de lucruri e una a proprietăților de tip logic, a relațiilor interne, a puterii conceptelor formale de a o reprezenta.

Wittgenstein nu dă exemple de obiecte-individualități (care alcătuiesc stări de lucruri), ni se spune că acestea sunt cele mai simple lucruri și fapte care există. Stările de lucruri se „descompun” în obiecte, dar nu e vorba de o descompunere propriu-zisă, de substrat material, precum se credea de pildă în atomismul antic. Miza analizei tractariene constă în a descoperi și reprezenta (ceea ce există) pe niveluri *logice* de existență, anume a *stărilor de lucruri*. Obiectele simple reprezintă limita analizei logice, în TLP logicul este criteriul ontologic al existenței. Nu putem spune ce e un obiect simplu, ci se evidențiază ce au obiectele simple în comun (o *formă logică*) care le permite să apară în cadrul stărilor de lucruri; obiectul simplu e lucrul cel mai general care există.

Dacă obiectele nu pot fi descrise, fiind absolut simple, ele pot fi însă identificate ostensiv, folosind expresii ca *aceasta, acesta, acela* etc. Despre obiecte nu se poate spune nimic. Ele pot fi însă arătate (atitudinea ostensivă ca și critica ei e un element de continuitate al FW, semnalat de mai mulți exegeți).

Termenii de *obiect (lucru)* și *fapt* pot fi priviți ca termeni primari (de construcție a lumii) sau dimpotrivă, termeni ultimi (la care se ajunge în urma analizei logice a lumii).

¹⁴ Acest aspect poate fi urmărit în descendența concepțiilor lui Aristotel, Augustin, Leibniz, Kant.

Wittgenstein îi aşază în capul cărţii, dar aserţiunile TLP se întrepătrund, comunică, se determină şi se articulează de-a lungul întregului op.

Eşafodajul de aserţiuni cu aparenţă ontologică, urmăreşte expunerea, explicarea sau tâlcuirea unei *lumi*, care este descrisă în termeni în care alternează elemente statice cu altele dinamice. Lumea ca tot ce *se petrece* sau *se întâmplă* sau *are loc* (1), se află într-o dinamică, numai astfel îşi păstrează caracterul inedit de *lume*. Ea oscilează între un *Weltanschauung* şi un model logic. Termenul de *lucru/obiect* este static şi se opune celui de *faptă*. Una din opoziţiile din aserţiunile primului punct al TLP este aici¹⁵.

Interpretez afirmaţia (1.21) în sensul că dacă ceva se întâmplă (se petrece) sau nu, adică o faptă, tot restul (de fapte) poate rămâne la fel, aşadar în acest angrenaj pot exista fapte izolate sau întâmplări care să nu le afecteze pe celelalte. Faptele sunt independente sau izolate în „identitate abstractă”¹⁶, criteriul de independenţă fiind chiar 1.21 (Ceva poate să se petreacă sau să nu se petreacă şi tot restul să rămână la fel) – aflate în Spaţiul Logic imuabil al tuturor posibilităţilor.

Aserţiunea notată cu „2” afirmă:

„Was der Fall ist, die Tatsache, ist das Bestehen von Sachverhalten” – „Ceea ce are loc (Ceea ce se petrece, se întâmplă), faptul, constituie existenţa stărilor de lucruri.”¹⁷

Unitatea Logico-Ontologică aşa cum o concep, în jurul căreia este construit întreg eşafodajul TLP, este *starea de lucruri* (Sachverhalte – concepută ca posibilitate, potenţialitate, poate şi facultate a spiritului) complementară senzorialului şi raţionalului, fiindcă nu aparţine, nu se desfăşoară în timp şi spaţiu; de fapt, ea se bazează, sau este o *intuiţie*.

Faptul (Tatsache) (ceea ce se întâmplă/petrece, dinamic sau uneori privit ca stare de lucruri actualizată) se opune obiectelor (statice) şi care nu alcătuiesc ele însele *lumea*, constituie *existenţa, actualizarea stărilor de lucruri*. Cu această ocazie, obiectele (lucrul) sunt readuse în *lume* prin aceea că *starea de lucruri* e prezentată ca fiind o combinaţie sau o legătură între obiecte (lucruri, entităţi).

În principiu se vehiculează de către exegeză, trei interpretări principale a ceea ce ar putea fi *obiectele* la Wittgenstein:

I. Analiza semnelor de bază s-ar putea orienta către descrierea empirică a obiectelor care se adresează direct simţurilor: obiectele simple sunt obiecte ale simţurilor sau ale cunoaşterii (Russell). Probleme semnalate: obiectele simple nu surprind „nuanţele” realităţii; starea de lucruri e alcătuită din obiecte care trebuie reduse logic la A sau F

¹⁵ Max Black consideră distincţia dintre fapte şi obiecte ca o remarcabilă „inovaţie ontologică” pe urma unor Aristotel, Spinoza, Descartes, Russell cel timpuriu dar şi împotriva acestor concepţii tradiţionale după care „universul este ceva la care poţi face referire printr-un nume” (*A Companion to Wittgenstein's Tractatus*, University Press, Cambridge 1964, p. 27).

¹⁶ Al. Surdu, nota 5 în TLP ediţia 1991, p. 126.

¹⁷ Consider că Wittgenstein aici mizează pe explicaţia transcendenţială, *a priori* şi nu pe cea logică subsumată. Din motive pe care le voi arăta imediat, nu se poate adopta aici traducerea *stare de lucruri atomară* (ca în TLP 2001), cu toate că ea ar putea fi valabilă în interpretarea următoare: ceea ce se petrece, nu poate aparţine decât unui cadru logic *a priori* şi unor stări de lucruri virtuale, a unui posibil deja prejudecat în obiect (v. TLP 2.012).

(adică la „există” sau „nu există”). Să presupunem că avem în câmpul vizual o multitudine de culori și nuanțe coloristice; apare dificultatea de a le împărți în stări de lucruri care există sau nu există (într-un grad sau altul), care logic ar fi reductibile la A sau F; nu putem spune „acest roz e și roșu și alb, iar celălalt roz e mai mult roșu decât alb!” în plus, dacă Wittgenstein ar fi vrut să vorbească despre obiecte și stări de lucruri ca date ale simțurilor, ar putut să o facă: ar fi zis „obiectele sunt datele simțurilor sau datele experienței”.

II. Obiectele sunt elementele de bază ale realității, chiar dacă nu se pot discerne empiric; e vorba de un realism transcendent așadar, cu obiecte care transcend experiența¹⁸; obiectele simple nu se pot adresa simțurilor, dar ele sunt structura de bază a realității, chiar dacă nu le putem determina cu precizie și nu putem spune care sunt acestea. Ele alcătuiesc substanța lumii (2.021: „Obiectele reprezintă substanța lumii”); adică o semnifică, o arată, reprezintă existența unei astfel de substanțe; ideea e că lumea trebuie să aibă o substanță de bază neschimbată și indestructibilă, un substrat de maximă simplitate și generalitate). Ele sunt simple, nu compuse.

E de bănuț că această idee a raționalismului sec. 17-18 se aplică în cazul TLP într-un mod specific: obiectele simple sau relațiile, cu structurile lor ce constituie formele logice, sunt imuabile, dar *gole*. Despre lume nu putem afla nimic studiind obiectele ei simple concepute ca forme logice, ca posibilități, până ele nu se actualizează în stări de lucruri (2.0231). Pe de altă parte, studiind doar conexiunile posibile, putem afla toate posibilitățile, scheletul lumii, ceea ce ne asigură că tot ce se poate actualiza face parte din niște posibilități și posibilul e *logic*. Iar acest logic posibil (viitor sau potențial) se poate „umple”, poate „îmbrăca” substanța lumii și deveni *real*, intrând în lume.

Un alt aspect: forma neschimbătoare, indestructibilă, de tip logic a substanței lumii e necesar să se exprime în stări de lucruri contingente. Variantă în legătură cu cea de a treia soluție:

III. Obiecte independente nu există, singura lor „calitate” fiind aceea de a fi componente ale stărilor de lucruri; faptul că au în comun proprietatea formală „de a fi obiect” le oferă caracter logic, lingvistic, realist-intensional și nu ontologic (punctul de vedere la care ader¹⁹).

Forma logică arată că un lucru este ceva (că *este* ceea ce este: „x este x fiindcă are forma logică F”), ceea ce constituie un fapt simplu și necesar (în sensul că lumea e alcătuită din fapte și din toate faptele). Dar care lucruri anume sunt de forma logică F, ține de contingenta stărilor de lucruri, pot exista obiecte diferite de aceeași formă logică. Forma logică le asigură criteriul identității.

[Observație: Să presupunem că lumea nu ar avea o substanță, deci nici o formă logică, atunci Fx (x este F) (să zicem, „x este umbrelă”) ar fi un fapt întâmplător, la fel

¹⁸ David Pears apropie atitudinea ontologică a lui Wittgenstein de cea a teologilor care atribuie însușiri ființei supreme – în *The False Prison. A Study of the Development of Wittgenstein's Philosophy*, vol. I, Clarendon Press, 1987.

¹⁹ Subliniez așadar diferența dintre *ontologic* și *realism intensional* propriu TLP, diferența dintre *existență* și *mod de a fi, posibilitate*.

cu „x este *Comb y,z*” (x este combinație de y, z: „umbrela e roz și cu mâner de lemn”); y, z sunt obiecte simple și independente, *Comb y,z* fiind o combinație de obiecte).

Dacă Fx ar fi contingentă, atunci Fx ar putea fi Ex (x este E) de exemplu „umbrela e o frunză”. Și dacă Ex e adevărată, atunci „x este *Comb y,z*” (umbrela e roz și are mâner de lemn) este absurdă.

Și atunci are loc 2.0211: „în cazul în care lumea nu ar avea o substanță, faptul că o propoziție ar avea sens ar depinde de faptul că o altă propoziție este adevărată”.

E cu totul accidental că o frunză are aceeași formă logică precum umbrela, dar nu și că umbrela are forma logică de umbrelă; aceasta este *substanța ei*, ceea ce îi conferă identitate. E întâmplător că un obiect e *acesta*, dar nu și că *există* (de vreme ce este). Forma logică a unui anumit obiect se poate exprima lingvistic sau cel mai bine se poate arăta, se explicitează prin reprezentare – a se vedea în TLP forma logică generală a numărului natural, forma logică generală a propoziției etc.]

Substanța lumii conferă individualitate obiectelor și stărilor de lucruri: nu există o formă logică a individului x, ci forma logică este ceea ce au în comun indivizii x, y, z, pentru a cădea sub proprietatea F. De asemenea se poate înțelege că ceea ce există singular nu e un obiect al lumii...

Discuția despre statutul obiectelor e în legătură cu elucidarea conceptelor *fapt* și *stare de lucruri*.

TATSACHE VS SACHVERHALT (DIFICULTĂȚI DE TRADUCERE)

În ce privește conceptele de *fapt* (Tatsache) și *stare de lucruri* (Sachverhalt), ele au fost elucidate în două moduri:

i) *Sachverhalt* ar reprezenta ceea ce este simplu și corespunde unei propoziții atomice dacă aceasta este adevărată, iar *Tatsache*, ceea ce este complex și corespunde produsului logic de propoziții elementare când acesta este adevărat²⁰. Aici diferența dintre *Tatsache* și *Sachverhalt* este ca între *complex* și respectiv *simplu*. De aceea *Sachverhalt* s-ar mai putea traduce prin *fapt atomic*. Ar exista așadar trei niveluri: *Tatsache* (faptul) care se descompune în fapte atomice corespunzătoare (*Sachverhalt*) și acestea apoi se (des)compun în obiecte²¹. Mai mult decât atât, starea de lucruri (2.01) este o legătură între obiecte²², așadar descompunerea de mai sus comportă un aspect

²⁰ Explicațiile sunt date de Wittgenstein lui Russell, cf. *Notebooks (1914-1916) Ludwig Wittgenstein, Appendix III, (Extracts from Wittgenstein's Letters to Russell, 1912-1920)*, editori G.H. von Wright și G.E.M. Anscombe, cu o traducere în engleză de G.E.M. Anscombe, index E.D. Klemke, Basil Blackwell, Oxford, 1998, p. 130. Tot aici Wittgenstein îi scrie lui Russell că „rațiunea pentru care a introdus faptul înaintea stărilor de lucruri, ar presupune o lungă explicație”, pe care nu o mai oferă.

²¹ În Prefața TLP, Russell scrie: „Ceea ce e complex în lume este un fapt. Faptele care nu sunt compuse din alte fapte sunt ceea ce Mr. Wittgenstein numește *Sachverhalte*, în timp ce un fapt care poate consta în două sau mai multe fapte se numesc *Tatsache*. Așadar, de exemplu, *Socrate este înțelept*, este un *Sachverhalt* la fel de bine ca și un *Tatsache*, în timp ce *Socrate este înțelept și Platon este elevul său* este un *Tatsache* și nu un *Sachverhalt*”. Wittgenstein a protestat la această interpretare.

²² După traducerea TLP, 2001, M. Dumitru și M. Flonta.

combinatoriu; ca să aflăm toate stările de lucruri – atomare sau nu²³ – trebuie să facem toate combinațiile între obiectele date. Așa cum spunea Russell, dacă avem n obiecte, atunci avem obligatoriu 2^n obiecte (ca stări de lucruri), fiindcă dintr-o mulțime cu n elemente putem alcătui 2^n submulțimi. Astfel, exemplifică Russell²⁴, dacă avem o pereche de pantofi, atunci vom avea 4 obiecte: pantoful stâng, cel drept, ambii pantofi sau pe niciunul. Mai departe, dacă ne-am întreba cum sunt acestea, actuale sau virtuale, nu ar fi prea ușor de spus²⁵.

ii) O a doua variantă ar fi cea bazată pe propozițiile:

1.1 – „Lumea este totalitatea faptelor, nu a obiectelor (lucrurilor)”; 2.04 – „Totalitatea stărilor de lucruri care există constituie lumea”²⁶; 4.21 – „Propoziția cea mai simplă, propoziția elementară, asertează existența unei stări de lucruri.”²⁷

În acest caz, o stare de lucruri (Sachverhalt) ar putea să devină un fapt (Tatsache), atunci când ar fi cazul. Nu ar fi nici o diferență între cele două existențe luate în parte, o conexiune posibilă de obiecte sau mai degrabă de *obiecte posibile* este atunci o stare de lucruri și o conexiune reală, existentă, ar fi un fapt. În această a doua interpretare, Brian Mc Guinness, unul din traducătorii versiunii engleze a TLP, consideră că faptele nu sunt compuse din stări de lucruri în sensul că stările de lucruri ar face parte din fapt. Stările de lucruri sunt presupuse pentru fapte ca posibilități de actualizare ale acestora. Faptul este o stare de lucruri care se realizează, un *posibil* care devine *real*²⁸. De aceea, *Sachverhalt* nu e tradus prin „stare de lucruri atomară”, ci sensul ei e folosit de autor în acest fel de la caz la caz.

Revenind la exemplul de mai sus, a avea o pereche de pantofi e un *fapt* care se poate actualiza într-una dintre cele patru *stări de lucruri*, iar paradoxul ar dispărea (nu se *descompune* în patru stări de lucruri).

Concluzia care se desprinde este că prima interpretare produce dificultăți în elucidarea conceptelor primare din TLP, din cel puțin două motive: *dacă faptul ar fi realmente compus din stări de lucruri, atunci nu ar mai avea caracter de simplitate (și atunci cum să-l mai numesc atomar?)* și în plus, *stările de lucruri am văzut că nu ar putea să se actualizeze (să fie prezente) toate la un moment dat* (o pereche de pantofi nu e alcătuită efectiv din patru obiecte, patru atomi sau stări de lucruri în același timp, precum un obiect din părțile sale componente și solidare). De această dificultate se lovesc cei care traduc invariabil *Sachverhalt* prin *stare de lucruri atomară*, fiindcă în combinație cu prima interpretare poate reieși un non-sens, de aceea se adoptă cea de a doua interpretare.

²³ În funcție de traducerea adoptată.

²⁴ Bertrand Russell, *The Philosophy of Logical Atomism*, în „Monist”, vol.28/29, p. 256 sqq. 1918/1919.

²⁵ Mulțimea vidă, ca element al oricărei mulțimi, dacă este mereu actuală, înseamnă că mereu *am purta nicio* pereche de pantofi, ceea ce ar contrazice faptul empiric de a fi fost vreodată încălțat. Aceasta înseamnă că ea ar fi virtuală mereu, așadar niciodată nu s-ar întâmpla să nu am pantofi. Paradoxul s-ar putea prelungi referitor la înțelesul termenilor de *actual* și *virtual*, de (în) dependența de timp a unui adevăr *a priori* etc.

²⁶ În traducerea lui Pears, „The totality of existing states of affairs is the world.”

²⁷ În traducerea lui Ogden, și a celor care îi urmează, apare „stare de lucruri atomară”, lucru pe care Wittgenstein nu îl afirmă expres, ci se (il) subînțelege, dar numai atunci când e cazul, așa cum e afirmația de față.

²⁸ Brian Mc Guinness, *Wittgenstein I: Les œuvres de jeunesse*, Seuil, p. 370, 1991.

Traducătorii ediției 2001 în limba română, Mircea Dumitru și Mircea Flonta traduc pe *Sachverhalt* ca *stare de lucruri atomară* (la fel cum traduce Ogden în prima ediție a TLP²⁹), pe motive lingvistice: „pentru a fixa distincția față de *Sachlage*, termen tradus prin *stare de lucruri*”³⁰.

Argumentul traducătorului este:

„Am adoptat înțelegerea lui *Sachverhalt* drept condiție de posibilitate a unei *Sachlage*, adică a unei stări de lucruri care atunci când există, poate fi cunoscută prin experiență... Traducerea lui *Sachlage* prin *situație*, propusă de Pears și McGuinness, prezentă și în prima traducere în română a *Tractatus*-ului realizată de Alexandru Surdu... are inconvenientul că prin ea se pierde acea relație dintre *Sachverhalt* și *Sachlage* pe care o pune în evidență rădăcina *Sach* în textul original german. Relația este dimpotrivă, păstrată și subliniată prin corespondențele românești *stare de lucruri atomară* – *stare de lucruri*.”³¹

În cazul interpretării lui Brian McGuinness, nu mai e nevoie ca *Sachverhalt* să fie neapărat o *stare de lucruri atomară* – evitând contradicțiile care apar pe linia primei interpretări; iar un argument de ordin filologic pentru o atare traducere (*Sachverhalt* – *stare de lucruri atomară*) este contingent, neserios; altfel, cum ar putea (cf. 2.011), un obiect (lucru) să fie parte constitutivă a unei stări de lucruri atomare, decât la modul virtual?

Așadar, dacă există o interpretare care lasă contextul să hotărască când se traduce *Sachverhalt* prin *stare de lucruri* și când prin *stare de lucruri atomară*, și că a-l traduce invariabil prin *stare de lucru atomară* ar duce la mai multe contradicții decât dacă l-am traduce prin *stare de lucruri* (în această ecuație intervenind și *Sachlage* tradus de Surdu prin *situație*, de Flonta și Dumitru prin *stare de lucruri* vezi nota 8, TLP 1991, p. 126 etc) atunci desigur, e de ales varianta *Sachlage* – *stare de lucruri*³².

Însă doar în două-trei propoziții din TLP *Sachverhalt* s-ar putea traduce prin *stare de lucruri atomară*, lucru hotărât de context și nu impus *a priori* (a se vedea Anexa de la sfârșitul articolului unde inventariez toate aceste cazuri).

Aceasta nu înseamnă că dificultățile dispar³³, ci doar că textul este mai aproape de intențiile (nu neapărat fățișe) sau chiar de ezitățile autorului. În plus, *stare de lucruri* subsumează, cuprinzând (actual sau virtual) *stări de lucruri atomare*, dar nu și invers. Dacă există fapte care conțin mai multe stări de lucruri, atunci ele conțin și mai multe stări de lucruri atomare, reale sau posibile, în funcție de cele două interpretări, care

²⁹ TLP 1922, trad. din germană în engleză de C.K. Ogden London: Routledge & Kegan Paul. Publicat inițial ca *Logisch-Philosophische Abhandlung*, în „Annalen der Naturphilosophische” Vol. XIV, 3/4, 1921; am mai consultat ediția (Ludwig Wittgenstein *Tractatus Logico-Philosophicus* trad. C. K. Ogden, Barnes & Noble Books, New York, 2003).

³⁰ TLP 2001, nota 1, p. 163.

³¹ *Ibidem*.

³² Wittgenstein nu a agreat „state of affairs” pentru *Sachlage* și a sugerat latinul *status rerum*, *conjunctură*, *stare de fapt*, *situație* (*situation* - Pears), uneori sinonim cu *Sachverhalt* ca *state of affairs*; optez pentru *Sachverhalt* – *state of affairs* – *stare de lucruri* cu sensul de *posibilă*; Ogden traduce *Sachverhalt* prin *atomic fact* după cum preferă și M. Black (1964, *A Companion to Wittgenstein's Tractatus* Cornell University Press p. 39-40) unde consideră că Wittgenstein nu e coerent în folosirea lui *Sachverhalt*. Sunt de părere că *Sachverhalt* nu arată o stare de lucruri necesar *atomară*, ci *posibilă* în majoritatea cazurilor.

³³ La 2.013 apare formularea *mögliche Sachverhalte*, ceea ce ar conduce la o inconsecvență, fiindcă *Sachverhalte* reprezintă deja un posibil, așa încât nu s-ar putea spune „o posibilă stare de lucruri”; dar aici nu e vorba decât de o întărire a ceea ce este *Sachverhalte*, o *stare de lucruri*.

conduc fiecare la dificultăți diferite. De pildă, în 2.061 („Stările de lucruri sunt independente unele față de celelalte”) nu poate fi vorba decât de stări de lucruri atomare (așa cum se traduce în TLP 2001), fiindcă o altă variantă (stări de lucruri) duce la inconsecvențe (e ceea ce nu poate să evite primul traducător, a se vedea Al. Surdu, TLP 1991, nota 33 p. 129), în ecuație intervenind *Sachlage* tradus prin *situație* (TLP 1991) și respectiv *stare de lucruri* (TLP 2001).

Propoziția 2.062 afirmă: „Din existența sau nonexistența unei stări de lucruri (atomare) nu se poate conchide existența sau nonexistența unei alte stări de lucruri (atomare)” – în paranteză fiind transcrisă varianta traducerii din TLP 2001 – dar stările de lucruri fiind anterior declarate independente, e limpede că nu se determină în nici un fel.

Mai mult, 2.04 și 2.05 („Totalitatea stărilor de lucruri atomare care există este lumea”; „Totalitatea stărilor de lucruri atomare care există determină, de asemenea, ce stări de lucruri atomare nu există”), în traducerea din TLP 2001 produc imediat nonsensuri deoarece nu se poate vorbi despre stări de lucruri atomare care există și stări de lucruri atomare care nu există, în nicio interpretare. Stările de lucruri atomare pur și simplu există, la modul real sau virtual sau nu e vorba despre ele!

În concluzie, nu există nici un motiv (cel invocat de natură filologică fiind unul aparent), nici o interpretare și nici un context care să pledeze pentru traducerea invariabilă a lui *Sachverhalt* prin *stare de lucruri atomară*. În plus, traducând *Sachverhalt* prin *stare de lucruri*, consider că suntem mai aproape de spiritul autorului *Tractatusului Logico-Philosophicus*.

Argumentez pe larg opțiunea mea de traducere și interpretare a acestor termeni primari ai TLP în Anexa de la sfârșitul articolului.

TERMENII PRIMARI AI TLP CA UNITĂȚI LOGICO-ONTOLOGICE

Încă din startul *Tractatusului* Wittgenstein se confruntă cu problema finit-infinit, numărabil-nenumărabil, vorbind despre totalități³⁴. Dificultățile care apar și pe care Wittgenstein le depășește elegant aruncând scara, îi lasă cu un picior în aer pe cei care găsesc aici argumente pentru o discontinuitate a FW, unii catalogând drept realiste scrierile timpurii și antirealiste pe cele târzii ale lui Wittgenstein. Aparența acestor dificultăți este că ar fi rămas nerezolvate, în realitate, ele devenind teme perene ale filosofiei.

În primul calup, 1-1.21:

Lume = Totalitate de fapte \bar{F} ³⁵ = Realitatea în întregime (cf. 2.063) = Totalitate de Stări de lucruri = Totalitate de Combinații de obiecte (de propoziții elementare); afirmațiile le transcriu ca reflexie a celor din zona logicii a TLP.

Atunci când se spune că realitatea este existența și nonexistența stărilor de lucruri (2.06)³⁶, din 2.04, 2.05, 2.06 ar reieși că realitatea în întregime e lumea ca stări de lucruri care există la care se adaugă stările de lucruri inexistente, ceea ce aruncă o altă lumină

³⁴ Pe parcurs, autorul va nota totalitatea printr-o bară pusă deasupra \bar{F} .

³⁵ „Lumea e totalitatea faptelor...” (TLP 1.1).

³⁶ Nonexistența fiind tabloul lumii în oglindă, totalitatea stărilor de lucruri existente, lumea, (cf. TLP 2.04), determină și stările de lucruri care nu există, căci ele ocupă practic același loc logic în spațiul logic.

asupra afirmației 1 („Lumea e tot ce se petrece”), adică stările de lucruri care există, deci totalitatea faptelor pozitive. Atunci, fie Lume și Realitate nu sunt sinonime, și Realitatea include Lumea, aducând în plus faptele negative, fie propoziția „1” din TLP ar fi trebuit să spună: „Lumea e tot ce se petrece și tot ce nu se petrece”, ceea ce ar fi absurd. Impasul creat de neclaritatea conceptelor de Realitate și Lume se poate depăși într-un cadru logic: o stare de lucruri e independentă față de alta, adică existența sau nonexistența sa nu o determină pe alta, deci lumea e compusă din stări de lucruri independente, pozitive. Însă atunci când le am pe toate cele care există, prin oglindire logică, le am și pe cele care nu există, dar sunt logic posibile (fiindcă ele ocupă locuri similare în Spațiul Logic) și atunci am Realitatea în întregime.

Wittgenstein caută să unifice Lumea și Limbajul prin intermediul Logicii, scheletul amândurora. Limbajul apare ca Totalitate de propoziții (\bar{P}), unde substratul relațional dintre cele două este Forma Logică. Numele și Obiectele sunt aceleași entități aflate pe planuri diferite: Logic și Ontologic, alcătuit prin relațiile interne, structurale, formale, o Unitate Logico-Ontologică (așa cum există spațio-timp în teoria relativității). Unitatea Logico-Ontologică Nume-Obiect posedă formă logică, constituie substanța lumii, forma stabilă a lumii, forma realității, forma de reprezentare (2.17).

Se pot depista trei unități Logico-Ontologice: Nume-Obiecte, Propoziții-Stări de lucruri, Limbaj-Lume, cu structuri, proprietăți și relații interne care pot fi exprimate formal. Așadar,

Faptele sunt Combinații de Obiecte (*Comb ob*);

Propozițiile sunt Combinații de Nume (*Comb N*);

Spațiul Logic este sumă de configurații de obiecte ($\sum Config Ob$), obiecte reprezentate prin posibilități de adevăr.

Faptele apar independente, numărabile, nu adăunează (cantitativ) ci sunt articulate³⁷ și totalitatea lor constituie Lumea.

În al doilea calup (2–2.063) se face radiografia unităților logico-ontologice și apar în plus termenii: „combinație de obiecte”, posibil-posibilitate („toate posibilitățile de combinații dintre obiecte”, ca fapte ale logicii), „legătură între obiecte”, „proprietăți interne” și „proprietăți externe ale obiectului”. În context propozițional, proprietățile interne sunt cele logice de apariție în toate stările de lucruri posibile (2.0123), ceea ce dă forma obiectului (2.0141), iar proprietățile externe ar putea fi cele empirice sau senzoriale de care Wittgenstein face abstracție. Rămâne de bănuit că obiectul e simplu sub aspect logic (2.02), chiar dacă are „proprietăți interne” adică posibilitate de apariție în diverse stări de lucruri, capacitate de a se combina cu alte obiecte.

Unitatea logic-ontologică e și mai evidentă după 2.011 când obiectul (lucrul) este adus la existență ca parte sau posibilitate a unei stări de lucruri (nu neapărat elementară!); e vizibilă abordarea de tipul atomismului logic russellian. Astfel, până la 2.1 se discută despre posibilitatea logică de existență a obiectelor, care decurge ca necesară, independentă de altele, preexistentă după fiecare obiect și acoperind toate variantele posibile de existență. Existența este descompusă în variante necesare dar virtuale, care se actualizează de la caz la caz. Cunoașterea obiectului este cunoașterea posibilităților sale

³⁷ La fel cum propozițiile sunt combinații articulate de nume și limbajul este totalitate de propoziții cu sens.

de apariție în stări de lucruri, miza ontologică cade pe obiect care nu poate surveni decât din perspectiva logică a stărilor de lucruri posibile (eventual elementare) sau virtuale. O stare de lucruri virtuală este o stare de lucruri atomară și în acest sens și din această perspectivă, ar putea să nu mai apară dispute între cele două folosiri sau traduceri ale lui *Sachverhalt*.

Spațiul stărilor de lucruri posibile este virtual, logic și după cum s-a observat, analog cu spațiul fazelor din mecanica teoretică (către o astfel de reprezentare ne îndreptăm 2.013, 2.0131).

Starea de lucruri oarecare este o combinație de obiecte (cf. 2.01 și 2.011) și definitiv pentru obiect este că aparține unei stări oarecare de lucruri, deci nu există obiecte pur și simplu, independente, fără a fi aferente unei stări de lucruri³⁸. Subpropozițiile care urmează (2.0121, 2.0122, 2.0123) fac referire la condiția logico-ontologică a obiectului: un obiect există numai în legătură cu altele și în cadrul dat de toate combinațiile care se pot face cu acestea. Toate explicațiile în acest context nu fac decât să confirme modelul logic al mulțimilor și submulțimilor:

„... Dacă obiectele pot să apară în stări de lucruri, atunci această posibilitate trebuie să existe deja în ele. (Ceva logic nu poate să fie doar posibil. Logica tratează despre orice posibilitate și toate posibilitățile sunt faptele sale.) ...” – (2.0121); „... (Este imposibil ca aceleași cuvinte să apară în două moduri diferite: singure și în propoziție)” – (2.0122).

Dacă numărul obiectelor este considerat infinit, pot apărea probleme formale de interpretare. Este implicată aici teorema lui Cantor, după care mulțimea submulțimilor unei mulțimi are un cardinal mai mare decât cardinalul mulțimii date, așadar mulțimea tuturor submulțimilor unei mulțimi infinit numărabilă este o mulțime infinit nenumărabilă, deci mai *densă* (e și sugestia pe care o urmează Wittgenstein în teoria sa despre Spațiul Logic generat de două propoziții elementare). Pe alt plan, se pune problema existenței și distingerii între mulțimi finite și infinite, mulțimi infinit-numărabile și mulțimi infinit-nenumărabile. Dacă stările de lucruri elementare (atomare) constituie „modele”, „forme” ale lumii, teoremele de tipul Löwenheim-Skolem vor arăta că nu se poate face nici o deosebire între modele finite și infinite, precum și între mulțimi infinite numărabile și mulțimi infinite nenumărabile. Wittgenstein nu va lua în calcul aceste lucruri decât în filosofia sa târzie, deocamdată făcând presupozii prin care își asumă la modul metafizic unele astfel de demersuri legate de infinit. De pildă, teoremele Löwenheim-Skolem se pot regăsi pe canavaua primelor propoziții din TLP, acceptând desigur terminologia de analiză logico-filosofico-matematică privind noțiunea de șir numărabil, nenumărabil, infinit, aceasta chiar fără să se invoce termeni de logica predicatelor, ci formalizând firesc primele propoziții din *Tractatus*.

Conform 2.014, obiectele conțin virtual posibilitatea existenței tuturor stărilor de lucruri. Ca să nu se contradică cu primele afirmații (de la punctul 1 cu subexplicațiile sale) se înțelege că obiectele formează rețeaua, structura simplă, atomică a lumii, iar faptele sunt pe un strat superior de agregare a obiectelor. Obiectele formează stratul „profund”, iar faptele stratul „epidermic” al lumii. Între obiecte și fapte ar fi o legătură

³⁸ A se vedea Al. Surdu, TLP 1991, nota 8, p. 126.

organică, ele ar alcătui un tot. Ar exista așadar o „lege de compoziție”³⁹ care agregă obiectele în fapte (stări de lucruri, (TLP 2) și un alt „operator” după care faptele ar alcătui lumea (TLP 1, 1.1, 1.11); în paralel, numele alcătuiesc propozițiile și propozițiile articulate, limbajul.

Ader la interpretarea logico-matematică a lui Al. Surdu, după care obiectele sunt considerate constante care pot deveni argumente ale unei variabile funcționale⁴⁰. Aluzia este la 2.0131: „Obiectul spațial trebuie să se afle în spațiul infinit. Punctul spațial este un loc de argument.”

Acum se înțelege de ce o combinație de obiecte este o stare de lucruri elementară („elementar” fiind aici o precizare, o proprietate a obiectelor). E ceea ce spune autorul la 2.02: „Obiectul este simplu.” Adică un *atom*. Din punct de vedere logico-ontologic, obiectul este o unitate.

Această afirmație se contrazice doar aparent cu cea de la 2.01231 (după care un obiect ar poseda proprietăți interne). Totuși, dacă gândim că proprietățile interne ar fi de natură formală, logică, atunci lucrurile s-ar clarifica. Un *obiect* este o *structură logică* (mai precis un șir de valori de adevăr – „0” și „1” corespunzătoare relațiilor cu celelalte obiecte care alcătuiesc starea de lucruri). Structura internă a unui obiect ar fi acel șir (care de sine stătător nu ar avea nici un sens) și se formează numai în relație cu alte obiecte, deci în lăuntrul unei stări de lucruri; posibilitatea de apariție într-o stare de lucruri, ar fi, așadar, forma obiectului (2.0141, 2.023, 2.0233), structura sa internă. După criteriul formei logice obiectele se deosebesc, dar pot exista situații logice cu totul identice pentru obiecte cu totul diferite d.p.d.v. ontic. Și aceasta, deoarece situațiile logice sunt limitate: pentru n obiecte există 2^{2^n} situații logice, iar pentru alte n obiecte, aceleași 2^{2^n} situații și așa mai departe. Așadar există un număr de obiecte diferite care să fie identice d.p.d.v. al formei logice. Dar un același substrat sau *creier* logic poate să fie comun unor „exteriorizări” cu totul diferite. Ar fi oare greșit să vorbim despre funcții interne și externe? Proprietățile externe ar ține mai mult de aplicația ontică a obiectelor, de felul în care sunt alocate ele realității. Proprietatea internă este forma logică aferentă. De altfel Wittgenstein vorbește despre obiecte diferite, dar de aceeași formă logică (2.033). După cum constată Al. Surdu, «Conceptul de „formă” are aici o semnificație de tip logico-matematic. Starea de lucruri este un fel de „spațiu gol” (2.013) în care poate să apară obiectul, ca în funcția $F(x)$, în care poate, în loc de x , să apară a . $F(x)$ garantează posibilitatea lui $F(a)$, fiind „forma” logico-matematică a celei din urmă.»⁴¹

Aceeași idee este întărită mai departe, când se discută despre *simplitatea* obiectului de tip logic și nu ontic: „Drept constantă funcțională, obiectul își primește determinațiile în cadrul funcției. Obiectul a are proprietatea F în $F(a)$, proprietatea G în $G(a)$ ș.a.m.d., el, ca atare, fiind lipsit de proprietăți, deci simplu...”⁴² Spre deosebire de această interpretare, consider că structura internă a obiectului ține de condițiile lui de adevăr

³⁹ Această „lege” ar putea să fie chiar *relația* de care vorbește Wittgenstein în *Notebooks* „properties and relations are objects too”, obiectele și relațiile dintre ele (necesii, cum ar zice Whitehead) fiind pe același strat.

⁴⁰ Rămâne de văzut dacă e vorba de variabile funcționale sau de *operații* (care pot deveni propriile argumente de adevăr, cum se observă în zona de filosofie a matematicii a TLP).

⁴¹ TLP 1991, nota 15, p.127.

⁴² TLP 1991, nota 16, p.127.

intrinseci, iar proprietățile externe de felul în care „angrenează” în funcțiile de adevăr definite pe spațiul logic.

Discuția despre ontologia TLP ar putea să se încheie cu analiza diferitelor definiții date lumii. Din ecuațiile: lume – tot ce se petrece (1); lume – totalitate a faptelor, nu a obiectelor (1.1)⁴³ și lume – realitate⁴⁴, se detașează conceptele de spațiu-logic⁴⁵ formă logică⁴⁶ și alte elemente cu trimitere la o natură strict ontologică: fapte, obiecte, entități, stare de lucruri, natura obiectului (2.0123), dar și logică: situație, formă a obiectului, formă a lumii, substanța lumii, structură (a faptelor, a stărilor de lucruri) precum și legătură, posibilitate, stabilitate, fapt pozitiv, fapt negativ etc. Multiplicarea acestor entități se înscrie în intenția autorului de a articula un tablou corespunzător, un cadru conceput drept referință a lumii în care să se rezolve problemele necesare reducerii matematicii la logică (logicismul).

Analiza filosofică ne-a arătat că opoziția static-dinamic, logic-ontologic, articulat-nearticulat face ca noțiunile de fapte, stări de lucruri, stare de lucruri atomară, obiect, substanță, proprietăți interne (externe), stabilitate, formă, configurație, structură, existent-nonexistent, fapt pozitiv, fapt negativ, lume, realitate ș.a. să apară într-o configurație problematizantă care pregătește terenul inclusiv pentru o filosofie wittgensteiniană a matematicii (FWM).

CONTRADICȚII INTERNE ȘI NECLARITĂȚI

Considerând șirul de afirmații:

„Lumea este totalitatea faptelor, nu a obiectelor” (1.1);

„Obiectele formează substanța lumii” (2.01);

„Orice lume conține o formă stabilă compusă din obiecte” (2.022 + 2.023 + 2.026);

„Substanța există independent de ceea ce se petrece” (2.024);

„Lumea este tot ce se petrece” (1);

se observă că plecând de la o consubstanțialitate logico-ontologică între obiecte și substanța lumii (așa cum am arătat), ajungem acum la o independență între ele: *substanța lumii este independentă de lume* sau *obiectele sunt independente de lume* sau *forma stabilă a lumii este independentă de lume* (concluzie în spirit aristotelic), pentru ca mai departe substanța să posede formă și conținut (2.025), ceea ce contrazice 2.0231: „substanța lumii poate determina numai o formă și nici un fel de proprietăți materiale.”

⁴³ Căci obiectul reprezintă posibilitatea pură, „egal-posibilitate” reglementată logic (2.0121, 2.0122, 2.0123, 2.014 etc.).

⁴⁴ Realitatea în întregime constituie lumea.

⁴⁵ Căci totalitatea faptelor în spațiul logic determină lumea, 1.13; la 2.013 se vorbește de un „spațiu al stărilor de lucruri posibile”.

⁴⁶ Care va deveni imagine logică (la 2.181).

De asemenea spațiul, timpul și coloritul (2.0251) apar ca forme ale obiectelor⁴⁷ pe când obiectul era simplu (2.02) iar la (2.0231) obiectul va fi caracterizat ca „incolor”.

În orice caz, dacă nu e contradictoriu, textul wittgensteinian e cel puțin încărcat și redundant.

Contradicții asemănătoare descoperă Al. Surdu în partea din TLP dedicată ontologiei.

La 2.024, „substanța are caracter de substrat imuabil, în contradicție cu accepția din 2.021, în care este identificată cu obiectele componente ale stărilor de lucruri (2.01 și 2.011) a căror existență o constituia faptul (2), acesta determinând, la rândul lui, ceea ce se petrece (1.12). Deci substanța era în 2.021 tocmai ceea ce se petrece.”⁴⁸

Totuși afirmația 2.025 în care se afirmă că *spațiu, timp, culoare* sunt forme ale obiectelor, nu consider că se contrazice cu 2.041⁴⁹ în care se arată că forma obiectului este dată de posibilitățile (toate posibilitățile, s.n.) de apariție în stări de lucruri, deoarece spațiul, timpul, culoarea, sunt rezultate tocmai ale acestor apariții ale obiectelor, privite ca entități spațio-temporale, culoarea fiind tot un aspect al duratei care se manifestă exterior, în spațiu, și este înglobat senzorial, posibil într-un cadru *a priori*.

SUBSTANȚA LUMII

Termenul de „substanța lumii” (apare în 2.021) ridică și el o serie de probleme: e vorba de o substanță materială sau nu? mai exact, are miză ontologică sau formală? Dacă nu ar fi materială, ar fi trebuit să i se spună „forma lumii” (mai aproape de Aristotel), în sens de ceea ce individualizează lucrul.

Consider că acest termen se referă la obiecte mentale, intensionale (cum ar fi obiectele abstracte ale geometriei) posibil de reprezentat logic, nu neapărat materiale. Conceptul de „substanță a lumii” e legat de problema adevărului unei „propoziții” (alt termen simplu din TLP). În prezența substanței lumii adevărul unei propoziții este un adevăr corespondență (raportat la realitate), în absența sa, un adevăr coerență (raportat la adevărul unei alte propoziții). Într-o filosofie de tip realist, primul tip de adevăr îl determină pe al doilea, căci adevărul material ar trebui să-l conțină pe acela formal, corespondent, nu și invers. În TLP însă, propoziția 2.022 stabilește o relație de reciprocitate între cele două forme de adevăr (fiindcă o lume, oricât de diferită, ar trebui să aibă un adevăr formal comun cu ceea ce înțelegem noi prin „realitate”). Așadar, e vorba de o echivalență între lumea „substanțială” și lumea „formală”, una logică, la baza căreia stau „obiectele”: ele întrunesc condiția de generalitate, independență, și constituie forma logică care le permite să apară în cadrul stărilor de lucruri.

Afirmația 2.0231 „substanța lumii poate determina doar o formă și nici un fel de proprietăți materiale” confirmă miza logică a discuției, iar în continuare, propoziția

⁴⁷ Al. Surdu observă că e vorba de o „semnificație ontică” a obiectului. „Formal, logico-matematic, obiectul este o constantă fără determinații (a). El își primește determinațiile (proprietățile materiale – vezi 2.0231 – deci și culoarea) abia în propoziție, prin F(a), G(a) etc.” (TLP 1991, nota 22, p. 128).

⁴⁸ TLP 1991, nota 24, p. 128.

⁴⁹ *Ibidem*, nota 26, p. 129.

2.0231 o parafrazez astfel: proprietățile materiale ale lumii ni se înfățișează (ne sunt reprezentate) prin propoziții, adică prin configurația logică a obiectelor; configurația logică a obiectelor ne permite reprezentarea realității materiale. Există o formă logică comună între limbaj și realitate – statutul Substanței lumii e unul de mijlocitor între formă și conținut. Ea e determinantă pentru anumite elemente ale realului, cum ar fi spațiu, timp, culoare, forma obiectelor, pe palier logic exprimă condițiile de adevăr ale propozițiilor elementare.

O serie de afirmații ale TLP (2.023, 2.031, 2.024, 2.025, 2.026, 2.027) exprimă o ambiguitate referitor la stabilitatea, imuabilitatea lumii, conferită de substanța lumii sau de obiecte: substanța e când formată din obiecte (2.021) (la rândul-le imuabile), când ea însăși imuabilă (2.024), când formală, când cu valențe materiale (sau poate doar cu calitatea de a fi obiectivă, adică formată din obiecte – element de realism intensional!) când stabilă prin sine, dar mai exact prin obiecte (2.0271) care alcătuiesc stările de lucruri...

FAPTE POZITIVE VS. FAPTE NEGATIVE

Una din problemele TLP semnalată și de exegeză, e formulată astfel: cum se poate ca într-o lume în care totul e adevărat (lucruri, oameni, ființe, situații, stări de lucruri, gânduri, expresii și reprezentări ale lumii – ultimele două fiind adevărate fie ca procese interne, fie ca intenții, dorințe, trăiri) să existe propoziții, imagini și chiar fapte false sau negative? Fiindcă falsul rămâne la nivel logic, exprimând neconcordanța stărilor de lucruri cu imaginea logică despre ele. Wittgenstein justifică posibilitatea conceperii unei imagini adevărate sau false a lumii, pe baza existenței „substanței lumii”, compusă din totalitatea obiectelor lumii (2.021, 2.023) care îi conferă stabilitate formală, dar se pare că și conținut (2.025): în lipsa unei astfel de *substanțe* „ar fi imposibil de conceput o imagine a lumii (adevărată sau falsă)” (2.0212). Fără un asemenea suport, nu ar exista nici subiecți ai cunoașterii; să zicem că un asemenea subiect rațional ar încerca să se privească pe sine; nu ar putea să-și facă o imagine, fiindcă nici nu și-ar putea vedea fața; dacă s-ar privi în oglindă, nu ar obține imaginea sa integrală; la o a doua privire ar putea să vadă altceva sau chiar să nu vadă nimic; problema însă mai gravă ar fi că în lipsa substanței lumii, ar avea mereu în față altceva⁵⁰ și chiar constitutiv, intern, ar fi pus mereu în față noutății de a se privi: pe sine sau lumea, fără să rămână nici o bază neschimbătoare care să concure la realizarea unei imagini logice (măcar) a părților sale componente.

În lipsa substanței lumii, nu există nici subiect, nici lume, iar în prezența ei, subiectul este exilat la limita lumii. La această perspectivă (a paradoxalei substanțe a lumii) concură propozițiile 5.6 din TLP care debutează cu „Granițele limbajului meu semnifică granițele lumii mele” (un exemplu tipic de realism intensional catalogat drept solipsism, cum afirmă chiar Wittgenstein la 5.64. Solipsismul e posibil fiindcă nu avem de a face

⁵⁰ Dificultatea logicii de a construi individualități distincte: x, y, z, ca indivizi aderă la forma logică de om, nu forma logică de om ne dă indivizii distincți. De diversitatea individuală consider că răspunde tocmai substanța lumii, cea care îl face pe x să fie x, pe y să fie y, pe z să fie z...

cu o ordine imobilă și *a priori* a obiectelor, așadar e vorba doar de imaginea mea, a subiectului, despre ele. De aceea „tot ceea ce vedem ar putea fi și altfel” (5.634), anume prin felul în care ni se prezintă sau e reprezentat. Prin aceste posibilități diferite ce țin de diferențe în perceperea aceleiași stări de lucruri, avem de a face cu o diversitate de reprezentări; nu contează că la bază e vorba de un apanaj transcendental, ci de felul diferit în care apare subiectul ca fiind (metafizic) plasat la limita lumii (5.641), ancorat într-un solipsism care atinge ceea ce este real, adică ceea ce determină subiectul să fie ca atare: diferit în sine, dar și raportat la un dat stabil (aici de factură logică); decalat mereu față de o realitate care se vrea logică și care „umflă” lumea ca pe un *balon* („logica umple lumea” – 5.61 a). Lumea e periclitată de posibilitatea ca fiecare subiect să aibă o altă imagine despre ea, fiecare are lumea lui de astfel de baloane colorate, „umplute” ori „rarefiate” logic, și care conferă limite lumii („granițele lumii sunt și granițele logicii” – 5.61 a); fiecare „balon” lăsând în afara lui ceea ce individul nu poate gândi.

Afirmația 5.61 d („nu putem gândi ceea ce nu putem gândi, deci nu putem nici să spunem ceea ce nu putem gândi”), o interpretez astfel: Mai întâi, se poate arăta că există lucruri pe care nu le putem gândi: fie gândul X: pe baza mecanismelor de gândire nu putem cunoaște tocmai *acele* mecanisme de gândire pe care le folosim atunci când gândim pe X. *Gândul X* și *gândul la gândul X* nu pot avea loc în același timp, fiindcă *gândul la gândul X* nu poate avea loc fără ca *gândul X* să fi avut deja loc; nu putem gândi mereu *gândul la gândul... la gândul X*, fiindcă ar trebui să gândim numai acest lucru, ceea ce presupune o anulare a tuturor celorlalte gânduri. Wittgenstein afirmă în treacăt: „Nu există subiect care gândește și interpretează.” (5.631 a).

Dacă cineva ar contesta spunând că există o singură gândire a gândirii, precum o singură amintire a amintirii, atunci el nu ar putea să facă diferența dintre gândirea ca proces lansat temporal și gândirea ca stare, să evidențieze decalajul dintre procesul gândirii și cunoașterea ei; dacă există situații, lucruri, pe care nu le putem gândi, atunci nu le putem ști (care sunt acestea) și deci nu le putem comunica; e vorba de faptul că nu se poate pune în mișcare o întreagă structură inteligibilă universal valabilă, transmisibilă, transcendentală sau chiar sensibilă; nici întrând efectiv în eul cuiva, nu putem ști ce crede sau gândește, atâta timp cât ar mai exista o diferență între mine și el; iar a elimina diferența, face experiența irelevantă: fără diferență nu mai există doi subiecți și comunicare, ci numai unul singur și aceleași granițe prestabilite.

În această direcție, meditațiile lui Wittgenstein pun în lumină un „eu filosofic”, diferit de cel material, sufletec sau psihologic, și anume *eul metafizic*, cel aflat la limita lumii, adică cel ce atinge limitele inteligibile ale limbajului. Dincolo nu se mai poate gândi, prin urmare se tace (7), dar într-un mod expresiv, posibil, într-un mod care poate bulversa limbajul și poate exprima altfel, altceva, nu se știe ce... Pe aceeași linie a limbajului, dincolo de eul filosofic, poate să existe eul poetic (metafilosofic), în numele căruia filosoful se abține să mai vorbească...

Acest tip de imposibilitate endemică de natură logico-ontologică se repercutează și asupra limbajului. Propoziția are capacitatea de a reprezenta întreaga realitate, așa cum se spune la 4.12, în sensul că ea oglindește, arată, forma logică a stării de lucruri. Ea își arată sensul, dar nu face din sens un obiect de reprezentare, tocmai fiindcă e vizată forma generală a stării de lucruri, nu un limbaj al limbajului: „Limbajul *nu* poate să reprezinte ceea ce se oglindește în el însuși. *Noi* nu putem exprima prin limbaj ceea ce *se exprimă* în limbaj” (4.121).

SACHLAGE VS SACHVERHALT

Sachlage apare întâi la 2.0121 și, așa cum observă și Al. Surdu (1991), e sinonimă cu *Sachverhalt* (stare de lucruri); același lucru se mai întâmplă și în alte una sau două propoziții.

Spre deosebire de Al. Surdu, nu consider că „*situația* se deosebește de *starea de lucruri* prin aceea că poate să conțină una sau mai multe stări de lucruri” (TLP 1991, nota 8, p. 126) – lucru care ar putea să reiasă doar din 2.11, ci dimpotrivă, *starea de lucruri*, reprezentând ea însăși toate posibilitățile care determină situațiile, este alcătuită din *interpretări* (în sens logic) sau *situații*.

O interpretare (d.p.d.v. semantic) este o atribuire de valori de adevăr fiecărei propoziții elementare de care depinde propoziția dată (sau *starea de lucruri* considerată); deci avem corespondențele:

- *Stare de lucruri* – *propoziție compusă* sau *funcție propozițională* (sensul nu e univoc, poate avea același sens cu *Tatsache*);
- *Situație* – o anumită *interpretare* a funcției propoziționale;
- În funcție de *situație*, *starea de lucruri* poate fi adevărată sau falsă.

Acest lucru reiese clar din partea de logică a TLP, la 4.462, unde se arată că „Tautologia și contradicția nu sunt imagini ale realității. Ele nu reprezintă nici o situație posibilă. Căci una admite *orice* situație posibilă, cealaltă *nici una...*” („Tautologie und Kontradiktion sind nicht Bilder der Wirklichkeit. Sie stellen keine mögliche Sachlage dar. Denn jene lässt j e d e mögliche Sachlage zu, diese k e i n e.”); la fel și din 4.4.

Așadar în afară de două-trei cazuri, când ar putea fi sinonimă cu *Sachverhalt* sau de sine stătător, sau făcând parte din *Sachverhalt*, fără probleme, (2.0121, 3.144, 3.21, 4.021, 4.03, 4.031, sau chiar la 4.0311 unde nu apare *Sachlage* ci *Sachverhalt*) *Sachlage* apare sub forma *mögliche Sachlage* (situație posibilă) sau *Möglichkeit der Sachlage* (posibilitatea situației). E cazul propozițiilor 2.0122, 2.014, 2.202, 2.203, 3.02, 3.11, 4.124, 4.125, 4.462. Contextul acesta modal ne arată că *Sachlage* nu conține posibilități, cum este *starea de lucruri* (ci exprimă o posibilitate) așadar nu poate juca rolul unei stări de lucruri (așa cum traduc M. Flonta și M. Dumitru, în ediția 2001 a TLP – aici *Sachlage* e asimilată unei *stări de lucruri*).

Starea de lucruri conține în sine posibilitatea, ea este posibilul onto-logic (după cum se pare că acceptă și traducătorii TLP 2001) dar nu e *Sachlage*, ci *Sachverhalt*.

Ca traducere optez pentru *Sachlage* – *status rerum* sau *conjunctură*, *situație*, (ținând de o stare de lucruri – *Sachverhalt*) sau după caz, în context logic, *interpretare*;

Sachverhalt – *stare de lucruri*, ca spectru de posibilități, dar bine determinate;

Tatsache – *fapt*, *actualizare a unei stări de lucruri* (mai mult cu valențe metafizice).

Se poate constata că traducerea 1991 pierde variantele în care *Sachverhalt* este chiar o *stare de lucruri elementară* (atomară) cum se întâmplă doar la 4.25, 4.27; totuși aceasta poate reieși din context, cum probabil a considerat și Wittgenstein, fiindcă e vorba de „propoziții elementare” (*Elementarsätze*).

Dar varianta în limba română a TLP din 2001, conduce la erori și situații dincolo de intențiile autorului, cum am arătat, traducând invariabil *Sachverhalte* prin *stare de lucruri atomară*.

SENSUL LUI *SACHVERHALTE* ÎN *TRACTATUS LOGICO-PHILOSOPHICUS*

– apare la (2) – unde constituie faptul, existența *stărilor de lucruri* – *Sachverhalten*;

– la (2.01) este combinație de obiecte sau situații – stare de lucruri; „Der Sachverhalt ist eine Verbindung von Gegenständen. (Sachen, Dingen.)”;

– la 2.011 la fel ca la 2.01, e cadru de apariție a obiectelor, nu poate fi decât *stare de lucruri*.

– la 2.012 e vorba de posibilitatea *stării de lucruri* – „die Möglichkeit des Sachverhaltes” – este prejudecată în obiect; obiectul este echivalentul ontic al stării de lucruri elementare (atomare) d.p.d.v. logic;

– la 2.0121 – la fel ca mai sus; obiectul nu face parte din stări de lucruri atomare, ci obiectul chiar este starea de lucruri atomară; starea de lucruri atomară constituie deja toate posibilitățile de apariție ale obiectului, care fac parte din *stările de lucruri*, sau din întreg spațiul logic. În cadrul acesta, o stare de lucruri poate să se actualizeze într-o existență sau nu, adică să constituie un fapt (nu poate fi ... *atomară*);

– 2.0122 confirmă interpretarea de mai sus;

– la 2.0123 obiectul nu se limitează ca posibilitate în aparițiile sale în stările de lucruri atomare, ci în *stările de lucruri* (generale), adică în toate stările de lucruri; dacă cunosc obiectul, trebuie să cunosc toate posibilitățile de apariție în stări de lucruri (dacă ar fi să vorbesc despre posibilitățile de apariție ale obiectului în *stări de lucruri atomare* – ei bine, o astfel de posibilitate se găsește în natura obiectului, ulterior nu poate fi dată nici o altă posibilitate); dar stările de lucruri (generale) sunt la rândul lor funcții ale stărilor de lucruri atomare, adică ale posibilităților de adevăr ale propozițiilor elementare;

Așa încât, numai în cazul unui obiect izolat (despre care am arătat că nu există), stările de lucruri (elementare, atomare) ale sale sunt reduse la Adevăr sau Fals; combinațiile apar atunci când e vorba de mai multe obiecte, (2.0124, 2.013): aici *stări de lucruri posibile* („möglichlicher Sachverhalte”) arată posibilitatea ce ține de proprietăți externe, nu interne (cf. 2.01231); (vizavi de proprietate internă, cf. nota 11 pp. 126-127 TLP 1991, dar și M. Black 1964, p. 195): proprietatea internă este una formală, mai exact, privită ca succesiune de valori de adevăr, sau funcție de adevăr a propozițiilor elementare (atomare);

– 2.0141 – idem; e vorba că obiectul e actualizarea unei stări de lucruri, „forma obiectului” e una logică;

– 2.0272 – „Die Konfiguration der Gegenstände bildet den Sachverhalt” (Configurația obiectelor formează starea de lucruri) – care o presupune pe cea elementară, atomară, nu se reduce la ea);

Aici se vede și mai limpede că e vorba de *starea de lucruri* generată de o configurație de obiecte: dacă avem n obiecte, avem 2^n stări de lucruri atomare și 2^{2^n} stări de lucruri;

– propozițiile 2.03, 2.031, 2.032 (unde apare expresia *structura stării de lucruri!*) aparțin aceluiași scenariu; astfel, faptul capătă o structură potențială (ține de un posibil) care se actualizează după caz;

– 2.032 – se referă la structura stării de lucruri (nu a stării de lucruri atomare!);

– 2.034 – faptul e structurat ca structură a stărilor de lucruri;

– 2.033, 2.034, 2.04, 2.05, 2.06 (unde e vorba de existența și nonexistența stărilor de lucruri); în cazul afirmațiilor 2.061, 2.062, independența stărilor de lucruri unele față de altele poate fi valabilă și pentru cele elementare (atomare) și pentru cele generale; în ultimul caz, independența lor e problematică; voi arăta că logicul nu reflectă această independență care ar putea fi îndreptățită d.p.d.v. ontologic;

– 2.11 – e vorba de existența și nonexistența stărilor de lucruri, numai acestea pot să existe sau nu, cele atomare există obligatoriu, o dată cu obiectele; idem 2.201;

– 3.001 – „Ein Sachverhalt ist denkbar“ ... (O stare de lucruri poate fi gândită...); TLP 1991 nu e riguros aici, traduce: „O situație poate fi gândită...”; însă aici *Sachverhalt* e sinonim cu *Fapt (Tatsache)*, *situație (Sachlage)*, *stare de lucruri (elementară)*; – poate e singurul loc unde se întâmplă așa!

– 3.0321 – nu poate fi stare de lucruri atomară, atâta timp cât include obiecte (fie și la modul potențial);

– 4.023 ... (propoziția este descrierea unei stări de lucruri): „Der Satz ist die Beschreibung eines Sachverhaltes.” Propoziția fiind funcție de propoziții elementare (stări de lucruri elementare) este descrierea unei stări de lucruri, care arată cum stările de lucruri atomare intră în alcătuirea stării de lucruri; deci stările de lucruri atomare sunt condiții de adevăr ale propoziției sau ale stării de lucruri; Propoziția din perspectiva logicului este același lucru cu starea de lucruri din perspectiva ontică;

– 4.0311 – „Ein Name steht für ein Ding, ein anderer für ein anderes Ding und untereinander sind sie verbunden, so stellt das Ganze-wie ein lebendes Bild-den Sachverhalt vor”, adică: Starea de lucruri este un tablou vivanț – o punere în scenă a faptului, o reprezentare;

– 4.1 – Propoziția reprezintă existența și nonexistența stărilor de lucruri: „Der Satz stellt das Bestehen und Nichtbestehen der Sachverhalte”, dar aici, TLP 2001 traduce *Sachverhalte* prin „stări de fapt”, prima concesie pe care o face variantei *Sachverhalt – stare de lucruri*.

– 4.122: „Wir können in gewissem Sinne von formalen Eigenschaften der Gegenstände und Sachverhalte bzw. von Eigenschaften der Struktur der Tatsachen reden, und in demselben Sinne von formalen Relationen und Relationen von Strukturen.... Das Bestehen solcher interner Eigenschaften und Relationen kann aber nicht durch Sätze behauptet werden, sondern es zeigt sich in den Sätzen, welche jene Sachverhalte darstellen und von jenen Gegenständen handeln”.

„Se poate vorbi într-un anumit sens despre proprietățile formale ale obiectelor și ale stărilor de lucruri, respectiv despre proprietăți ale structurii faptelor și, în același sens, de relații formale și relații ale structurilor.... Existența unor asemenea proprietăți și relații interne nu poate fi însă asertată prin propoziții, ci ea **se arată** (s.n.) în propozițiile care reprezintă acele stări de lucruri și tratează despre acele obiecte.”

Relațiile interne țin de acea sintaxă cu valențe modale, de tip realist intensional, de o structură a stărilor de lucruri. Aici se poate concede, că privit intensional și o stare

de lucruri elementară-atomară are o structură internă, care e preluată în structura stării generale de lucruri.

– La 4.2 e vorba de concordanța dintre existența și nonexistența (valorilor de adevăr ale) stărilor de lucruri cu valorile de adevăr ale propoziției (cu structura ei internă), ceea ce determină sensul celei din urmă;

– Abia la 4.21 este introdus termenul de *Elementarsatz* – propoziție elementară; cea care corespunde unei așa-zise stări de lucruri elementare-atomare (pe care totuși autorul nu a socotit necesar să o numească până acum așa în mod expres). „Der einfachste Satz, der Elementarsatz, behauptet das Bestehen eines Sachverhaltes” – „Propoziția cea mai simplă, propoziția elementară, asertează existența unei stări de lucruri (elementare, atomare)”.

Dat fiind că starea de lucruri este funcție de condițiile de adevăr (adică funcție de stări de lucruri elementare) nu se mai impune discuția despre cele din urmă în mod expres. Cele două se aseamănă prin aspectul lor combinatoriu. *Faptul* e funcție de *stările de lucruri*, unde *starea de lucruri* reprezintă ea însăși un *fapt*.

– 4.2211 se înscrie în același context, discuția despre stări de lucruri e valabilă, se răsfrânge și asupra stărilor de lucruri elementare;

– La 4.221 se discută despre propoziții elementare (atomare) Elementarsätze, „alcătuite din nume aflate în relație nemijlocită”, dar despre care nu se mai spune că ar corespunde unor stări de lucruri elementare;

– 4.25: „Ist der Elementarsatz wahr, so besteht der Sachverhalt; ist der Elementarsatz falsch, so besteht der Sachverhalt nicht.”

„Dacă propoziția elementară este adevărată, atunci starea de lucruri (elementară) există.” ... se poate spune că din context se subînțelege că e vorba de o propoziție elementară (atomică) ca să nu mai fie nevoie să fie precizat în mod expres.

– 4.27: „Bezöglich des Bestehens und Nichtbestehens von n Sachverhalten gibt es $K_n = \sum_{v=0}^n C_n^v$ Möglichkeiten. Es können alle Kombinationen der Sachverhalte bestehen, die andern nicht bestehen.”

„Referitor la existența și nonexistența a *stărilor de lucruri elementare* există $K_n = \sum_{v=0}^n C_n^v = 2^n$ posibilități; Pot exista toate combinațiile de stări de lucruri elementare, celelalte nu există.”

Traducerea TLP 1991 nu surprinde în mod expres că e vorba de stări de lucruri elementare.

Discuție: dacă apare o inconsecvență aici, ea aparține autorului (stările de lucruri elementare există și concordă sau nu concordă cu altele: e vorba de combinațiile generate de stările de lucruri elementare; suma de mai sus este 2^n ; însă, cf. propoziției următoare, 4.28, acestor combinații le corespund la fel de multe posibilități de adevăr și fals, așa cum ne confirmă 4.3 dar mai ales 4.31 unde se reprezintă posibilitățile de adevăr pentru una, două și trei propoziții elementare; în cazul a două propoziții elementare:

p	q
A	A
A	F
F	A
F	F

– 4.42: pentru n propoziții elementare vor fi 2^{2^n} stări de lucruri elementare. Toate stările de lucruri sunt, cf. 4.42: $L_n = \sum_{k=0}^{K_n} C_{K_n}^k = \sum_{k=0}^{2^n} C_{2^n}^k = 2^{2^n}$

Wittgenstein vorbește despre L_n posibilități care exprimă concordanța sau neconcordanța unei propoziții cu posibilitățile de adevăr a n propoziții elementare. Acestea constituie L_n grupe de condiții de adevăr sau toate stările de lucruri generate de n propoziții elementare.

– Spațiul logic determinat de două propoziții elementare se poate reprezenta astfel:

Pe linii sunt situații (Sachlage)	p	q	p1	p2	p3	p4	p5	p6	p7	p8	p9	p10	p11	p12	p13	p14	p15	p16
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1	1	1	1
	0	1	0	0	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0	1	1	1	1
	1	0	0	0	1	1	0	0	1	1	0	0	1	1	0	0	1	1
	1	1	0	1	0	1	0	1	0	1	0	1	0	1	0	1	0	1
stări de lucruri elementare (Elementarsatz)	stări de lucruri (posibile) – <i>Sachverhalten</i> se actualizează într-un fapt (faptă, ceea ce se petrece – <i>Tatsache</i>)																	

Aceasta este toată realitatea desemnată de două propoziții (stări de lucruri) elementare.

BIBLIOGRAFIE

Ludwig Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*:

- 1961, [text paralel german-englez], trad. D.F. Pears și B.F. Mc. Guinness, London Routledge & Kegan Paul;
- 1961, în limba franceză, urmat de *Investigations philosophiques*, traducere din limba germană de Pierre Klossowski, introducere de Bertrand Russell, colecția Tel, Ed. Gallimard;
- 1969, în limba germană, urmat de *Tagebücher 1914-1916* și *Philosophische Untersuchungen*, în „Schriften 1”, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main.
- 1990, [text paralel german-englez], trad. C.K.Ogden și F.P.Ramsey, London: Routledge, prima ediție 1922, (Originalul în limba germană publicat cu titlul *Logisch-Philosophische Abhandlung*, în „Annalen der Naturphilosophische” vol. XIV, 3/4, 1921;
- 1991, în limba română, traducere, cuvânt introductiv și note de Alexandru Surdu, Ed. Humanitas, București;
- 2001, în limba română, traducere din germană de Mircea Dumitru și Mircea Flonta, *Notă istorică și În ajutorul cititorului* de Mircea Flonta, note de Mircea Dumitru, Ed. Humanitas, București.
- *Notebooks (1914-1916) Ludwig Wittgenstein*, editori G.H. von Wright și G.E.M. Anscombe, cu o traducere în engleză de G.E.M. Anscombe, index E.D. Klemke, Basil Blackwell, Oxford, 1998.

Anscombe, G.E.M.: *An Introduction to Wittgenstein's Tractatus*, a doua ediție revizuită, The Academy Library Harper & Row, New York, 1963;

Black, Max: *A Companion to Wittgenstein's Tractatus*, University Press, Cambridge, 1964;

Conant, James: *The Method of the Tractatus*, în „From Frege to Wittgenstein: Perspectives in Early Analytic Philosophy”, (ed.) Erich H. Reck, OUP: Oxford, pp. 374–462, 2002; *Wittgenstein’s Later; Criticism of the Tractatus*, în „Wittgenstein: The Philosopher and his Works”, pp. 172–204, (editori) A. Pichler, S. Säätelä, Frankfurt a.M., ontos verlag, 2006;

Hintika, Jikko: *On Wittgenstein*, Wadsworths, Belmont, 2000;

Mc Guinness, Brian: *Wittgenstein I: Les œuvres de jeunesse*, Seuil, Paris, 1991; *Approaches to Wittgenstein*, Routledge, London, 2002;

Pears, David: *The False Prison. A Study of the Development of Wittgenstein’s Philosophy*, vol I, Oxford University Press, 1987;

Ricketts, Thomas: *Metaphysics and Nonsense: On Cora Diamond’s The Realistic Spirit*, în „Journal of Philosophical Research” nr. 22, (pp. 57-73), 1997;

Russell, Bertand: *The Principles of Mathematics*, W. W. Norton & Company Inc. Publisher, New York, 1903, 1937; *The Philosophy of Logical Atomism*, în „Monist”, vol.28/29, 1918/1919, republicat la Routledge, London, New York, 2010.